

طراحی و ارزیابی روان‌سنجی پرسشنامه رضایت از نقش‌های زندگی زنان مسلمان با استفاده از داده‌های شبیه‌سازی شده، مبتنی بر آموزه‌های قرآنی و روان‌شناسی*

سید علی مرعشی^۱

زینب درویشی^۲

راضیه جعفرآقایی^۳

چکیده

طراحی ابزارهای روان‌سنجی که همزمان بر آموزه‌های دینی و اصول علمی تسکینه کنند، یکی از خلأهای مهم پژوهشی در حوزه زنان و روان‌شناسی در ایران است. این مطالعه روش شناختی با هدف تدوین و اعتبارسنجی ساختاری پرسشنامه‌ای چندبعدی برای سنجش رضایت زنان مسلمان از نقش‌های زندگی‌شان، با الهام از تعالیم قرآن کریم و چارچوب‌های روان‌شناسی انجام شد. ابتدا با تحلیل محتوای آیات قرآن و تلفیق آن با نظریه‌های نقش، خودمختاری، معنا در زندگی و روان‌شناسی مثبت‌نگر، مدلی مفهومی شامل پنج بعد (معنوی، همسری، مادری، اجتماعی و فردی) تدوین گردید. سپس پرسشنامه‌ای با ۲۵ گویه طراحی شد. به دلیل ماهیت مقدماتی و روش شناختی پژوهش، داده‌های شبیه‌سازی شده برای ۳۰۰ نمونه فرضی با استفاده از تابع simulateData در بسته lavaan نرم افزار R تولید گردید. تحلیل عاملی تاییدی (CFA) نشان‌دهنده برازش مناسب مدل بود ($GFI=0.92$, $RMSEA=0.06$, $CFI=0.95$) و تمامی ضرایب استاندارد گویه‌ها معنادار و بالاتر از ۰/۶ گزارش شدند. یافته‌ها حاکی از انسجام و اعتبار اولیه ساختار مفهومی پیشنهادی است. لازم به ذکر است که داده‌های این پژوهش

۱. سیدعلی مرعشی، دانشیار گروه روانشناسی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه شهید چمران، اهواز، ایران. (نویسنده مسئول).

(sayedalimarashi@scu.ac.ir)

(zinab455@iau.ac.ir)

(Razieh.Jafaraghaee@iau.ac.ir)

۲. زینب درویشی، استادیار گروه معارف اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران.

۳. راضیه جعفرآقایی، استادیار گروه آمار و ریاضی، دانشگاه آزاد اسلامی، شوش، ایران.

پذیرش: ۱۴۰۴/۰۵/۱۰

دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۱۰

شبیه‌سازی شده بوده و نتایج فقط ناظر بر ارزیابی روش‌شناختی ابزار هستند؛ بنابراین تعمیم آن به جامعه واقعی نیازمند بررسی میدانی در مطالعات آتی است. این ابزار می‌تواند پایه‌ای برای پژوهش‌های آتی در حوزه روان‌شناسی فرهنگی، مطالعات زنان و روان‌شناسی اسلامی فراهم کند.

کلیدواژه‌ها: قرآن، رضایت از نقش‌های زنان مسلمان، تحلیل عاملی تاییدی، روان‌شناسی اسلامی، داده شبیه‌سازی شده، مطالعه روش‌شناختی.

مقدمه

در عصری که گفتمان‌های دینی و علمی به‌طور فزاینده‌ای در هم می‌آمیزند، بازتعریف نقش‌های زنان در بسترهای فرهنگی-اسلامی به یکی از اولویت‌های پژوهش‌های میان‌رشته‌ای تبدیل شده است. قرآن کریم، به‌عنوان منبعی سرشار از ارزش‌های معنوی و اجتماعی، جایگاه چندوجهی برای زنان ترسیم می‌کند و در آیاتی چون نساء/۳۴، لقمان/۱۴، رعد/۲۸ و اسراء/۷۰ بر نقش‌های معنوی، خانوادگی، اجتماعی و فردی آنان تأکید دارد. از سوی دیگر، روان‌شناسی مدرن با نظریه‌هایی نظیر نقش اجتماعی (Biddle، ۱۹۸۶) و روان‌شناسی مثبت‌نگر (Seligman & Csikszentmihalyi، ۲۰۰۰؛ سلیگمن، ۲۰۱۱: ۲۰) چارچوبی برای تحلیل کیفیت زندگی زنان در ایفای نقش‌های متنوع ارائه کرده است. با وجود ابزارهای سنجش رضایت نقش در ادبیات بین‌المللی (مانند Role Satisfaction Scale، Life Role Salience Scale، Parental Role Satisfaction Scale، Meaning in Life Questionnaire و Spiritual Well-Being Scale)، بیشتر این ابزارها بر پایه نظریه‌های غربی شکل گرفته‌اند و پیوند مستقیمی با ارزش‌های دینی-فرهنگی جوامع اسلامی ندارند. این خلأ، نه‌تنها اعتبار فرهنگی ابزارها را تضعیف می‌کند، بلکه مانعی جدی برای بومی‌سازی دانش روان‌شناسی در جوامع اسلامی ایجاد می‌نماید (کاوایانی، ۱۴۰۲). نوآوری پژوهش حاضر نه در نبود مطلق ابزار، بلکه در ارائه یک ابزار یکپارچه، فرهنگ‌محور و مبتنی بر چارچوب مفهومی قرآنی برای زنان مسلمان است.

رضایت از نقش‌های زندگی زنان مسلمان سازه مرکزی این پژوهش است که یک سازه چندبعدی بوده و بازتاب ارزیابی ذهنی فرد از کیفیت ایفای نقش‌های معنوی،

همسری، مادری، اجتماعی و فردی است. ابعاد پیشنهادی و ریشه‌های نظری سازه مرکزی پژوهش با توجه به آموزه‌های قرآنی به شرح زیر است:

- بُعد معنوی: ریشه در آیات مرتبط با ارتباط با خداوند و تقوا (رعد/۲۸) به علاوه نظریه معنا در زندگی فرانکل.
- بُعد همسری: ریشه در آیات مرتبط با مودت و آرامش خانوادگی (روم/۲۱) به علاوه نظریه نقش اجتماعی و خودمختاری.
- بُعد مادری: ریشه در آیات مربوط به تربیت و احسان به والدین (لقمان/۱۴؛ احقاف/۱۵) به علاوه ادبیات نقش والدینی.
- بُعد اجتماعی: ریشه در آیات مشارکت و کرامت انسانی (اسراء/۷۰؛ مجادله/۱۱) به علاوه نظریه نقش اجتماعی.
- بُعد فردی: ریشه در آیات رشد و کرامت (زمر/۹؛ اسراء/۷۰) به علاوه نظریه خودمختاری و رشد فردی.

این پرسشنامه، صورت عملیاتی شده همین مدل مفهومی است و تحلیل عاملی تاییدی در پی آزمون ساختار نظری پیشنهادی می‌باشد. انتخاب و اجرای صحیح روش تحقیق، اساس اعتبار نتایج علمی است. در این راستا، مبوآگباو (Mbuagbaw) و همکاران (۲۰۲۰) به تشریح جنبه‌های کلیدی مطالعات روش‌شناختی پرداخته‌اند. ساندو (Sandve) و همکاران (۲۰۱۳) ده قانون ساده برای تحقیقات محاسباتی تکرارپذیر ارائه کردند. برای اعتبارسنجی اولیه این ابزار، با توجه به ماهیت مقدماتی مطالعه، از داده‌های شبیه‌سازی شده استفاده شده است. این روش، که در پژوهش‌های روان‌سنجی برای آزمون اولیه مدل‌های نظری رایج است (Comrey & Lee، ۱۹۹۲: ۴۴)، با بازسازی ویژگی‌های آماری جامعه هدف (زنان مسلمان) امکان ارزیابی ساختار عاملی و بررسی پایایی و روایی ابزار را بدون مواجهه با چالش‌های جمع‌آوری داده‌های واقعی فراهم می‌کند. چنین رویکردی که از نظر روش‌شناختی موجه است، بستری برای اطمینان از کیفیت ابزار پیش از اجرای گسترده با نمونه‌های واقعی ایجاد می‌کند. از این‌رو، این پژوهش با ترکیب خلاقانه ارزش‌های قرآنی و روش‌های علمی، گامی پیشرو در توسعه ابزارهای روان‌سنجی بومی و تقویت پیوند میان دین و روان‌شناسی به‌شمار می‌رود.

۱. پیشینه نظری

قرآن کریم جایگاه زن را در ابعاد مختلفی همچون معنویت، خانواده، اجتماع و رشد فردی مورد تاکید قرار داده است. برای نمونه، آیه ۳۴ سوره نساء به مسئولیت‌های همسری اشاره دارد، آیه ۱۴ سوره لقمان به نقش مادری و آیه ۲۸ سوره رعد به بُعد معنوی زن می‌پردازد. قرآن زن را موجودی دارای کرامت انسانی مستقل (اسراء/ ۷۰) و توانمند در رشد معنوی و ایفای نقش‌های حیاتی می‌داند. مطالعات متعددی به تحلیل این نقش‌ها پرداخته‌اند. به عنوان مثال، شریفانی و معرفت (۱۴۰۲) در مقاله‌ای به تحلیل منزلت متعالی زن در گفتمان قرآن کریم و عترت طاهرین پرداخته‌اند.

در روان‌شناسی، «نقش» به مجموعه‌ای از انتظارات اجتماعی و شخصی اطلاق می‌شود که فرد در موقعیت‌های مختلف ایفا می‌کند. نظریه نقش اجتماعی به بررسی انتظارات اجتماعی مرتبط با نقش‌های مختلف فرد می‌پردازد (بیدل، ۱۹۸۶). نظریه معنا در زندگی تاکید می‌کند که رضایت درونی و احساس معنا، از طریق ایفای مسئولانه نقش‌ها و اهداف زندگی حاصل می‌شود (Frankl، ۱۹۸۵: ۱۱۳).

در سال‌های اخیر، روان‌شناسی مثبت‌نگر با تمرکز بر نقاط قوت فرد و پرورش کیفیت‌های مثبت، به اهمیت رضایت از نقش‌ها و ارتباط آن با شادی پایدار و بهزیستی روانی پرداخته است (Seligman & Csikszentmihalyi، ۲۰۰۰). تحقیقات نشان داده‌اند که رضایت از نقش‌های همسری، والدینی، شغلی و فردی تاثیر مستقیمی بر بهزیستی روانی (Ryan & Deci، ۲۰۰۱)، تاب‌آوری (Masten، ۲۰۰۱)، احساس معنا در زندگی (Frankl، ۱۹۸۵: ۱۱۳) دارد.

تلاش‌هایی برای طراحی ابزارهای سنجش در حوزه زنان انجام شده است؛ اما اغلب این ابزارها بر پایه‌ی نظریات غربی شکل گرفته و فاقد اتصال مستقیم با آموزه‌های دینی به‌ویژه قرآن هستند. برخی پرسشنامه‌های موجود به بررسی نقش‌های خاص نظیر رضایت زناشویی یا رضایت شغلی پرداخته‌اند، اما ابزار جامعی که بتواند با تکیه بر منابع اسلامی، تمام نقش‌های اساسی زن مسلمان را در یک چارچوب مفهومی منسجم بسنجد، هنوز وجود ندارد. با این حال، در ادبیات بین‌المللی ابزارهایی در حوزه‌های مرتبط وجود دارند، از جمله: Role Satisfaction Scale، Life Role Salience Scale، Parental Role Satisfaction Scale، Spiritual Meaning in Life Questionnaire و Well-Being Scale. نوآوری پژوهش حاضر نه در نبود مطلق ابزار، بلکه در

ارائه یک ابزار یکپارچه، فرهنگ‌محور و مبتنی بر چارچوب مفهومی قرآنی برای زنان مسلمان است. این خلأ در پژوهش‌های داخلی نیز مورد توجه قرار گرفته است. برای مثال، کاویانی (۱۴۰۲) در مقاله‌ای به بررسی چیستی، چرایی و چگونگی هندسه معرفتی اسلام و جایگاه روان‌شناسی اسلامی پرداخته است. پژوهش حاضر در راستای پر کردن این شکاف، با بهره‌گیری از ظرفیت غنی قرآن و روش‌های علمی روان‌سنجی، گامی در جهت بومی‌سازی مفاهیم روان‌شناختی در حوزه‌ی زنان مسلمان محسوب می‌شود.

۲. طراحی ابزار مفهومی مبتنی بر نقش‌های زن در قرآن

۲-۱. تحلیل محتوای آیات قرآن و تعیین ابعاد مفهومی

در این پژوهش، با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی با رویکرد نقش‌محور، آیات مرتبط با نقش‌های زنان در قرآن کریم استخراج و بررسی شد. کلیدواژه‌های جستجو شامل «امراه»، «نساء»، «زوج»، «ام»، «اب»، «عائلة»، «تقوی»، «عبادة»، و مفاهیم مرتبط با کرامت، معنویت، خانواده و مشارکت اجتماعی بود. آیات از متن کامل قرآن کریم (نسخه عثمان طه) و با کمک نرم‌افزارهای جستجوی قرآنی مانند NoorTanzil.net استخراج شدند. ملاک مرتبط بودن، اشاره مستقیم یا غیرمستقیم به نقش‌های زنان در ابعاد معنوی، خانوادگی (همسری و مادری)، اجتماعی و فردی بود. نمونه‌ای از آیات مورد استفاده در این پژوهش در جدول ۱ آمده‌اند.

جدول ۱. نمونه‌ای از آیات استخراج شده

مضمون	آیه	نقش
اشاره به رشد و کرامت انسانی مستقل	زمر، ۹	نقش فردی
اشاره به رشد و کرامت انسانی مستقل	اسراء، ۷۰	نقش فردی
اشاره به مسئولیت‌های همسری	نساء، ۳۴	نقش همسری
اشاره به نقش مادری	لقمان، ۱۴	نقش مادری
اشاره به بُعد معنوی زن	رعد، ۲۸	نقش معنوی

تکرار مفاهیم کلیدی در آیات در کنار مباحث نظری روان‌شناسی مثبت‌نگر به ویژه بهزیستی روان‌شناختی و همچنین نظریه‌های نقش، خودمختاری و معنا در زندگی، ملاک اصلی برای تعیین ابعاد مفهومی بود. این نظریه‌ها نقش راهنما، مقایسه‌ای یا تکمیلی در کنار تحلیل قرآنی داشته‌اند. بر این اساس، پنج بُعد شناسایی شد: معنوی (ابعاد مذهبی و ارتباط با معارف دینی، همسری (جنبه‌های عاطفی و مسئولیت‌های زندگی مشترک)، مادری (جنبه‌های تربیتی و مراقبتی در خانه)، اجتماعی (مشارکت در عرصه‌های بیرون از خانواده) و فردی (صفات فردی و خودسازی زن). این تقسیم‌بندی بر انسجام مفهومی در متون قرآنی و مطالعات زن و خانواده استوار است. برای نمونه، آموزه‌های قرآن نقش معنوی زن را مورد توجه قرار می‌دهد؛ چنان‌که در داستان حضرت مریم سلام الله علیها آمده است که رسالت معنوی او از خود آغاز شده، به خانواده و سپس به جهانیان منتقل می‌شود (احمدی، ۱۳۹۳: ۴۷). همچنین، نقش خانوادگی زنان غالباً به تکالیف تربیتی در کانون خانواده مربوط است و در عین حال امکان مشارکت اجتماعی آنان نیز به رسمیت شناخته شده است؛ به عنوان مثال، در پژوهشی عنوان شده است که زنان می‌توانند در راستای نقش تربیتی در خانواده، در اجتماع به فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی پردازند (احمدی، ۱۳۹۳: ۵۸). ابعاد فردی نیز شامل ویژگی‌های شخصیتی، خودآگاهی دینی و رشد اخلاقی زن تعریف شده است.

۲-۲. تولید گویه‌ها برای ابعاد هر نقش

پس از تعیین ابعاد مفهومی، برای هر بعد مجموعه‌ای از گویه‌ها (عبارات خبری) تهیه شد. این گویه‌ها بر اساس مفاهیم استخراج‌شده از تحلیل آیات قرآن تنظیم و بازنویسی شدند تا تمامی جنبه‌های هر نقش پوشش داده شود. تلاش شد زبان گویه‌ها رسمی، دقیق و عاری از ابهام باشد. برای مثال، یکی از گویه‌های بُعد معنوی به این صورت تدوین شد: «ارتباط نزدیک با خداوند و تقوا در زندگی شخصی زن موثر است» یا «تربیت دینی فرزندان تحت سرپرستی زن، نقش معنوی او را تقویت می‌کند». همچنین، برای بُعد خانوادگی گویه‌هایی درباره وظایف همسری و مادری، برای بُعد اجتماعی گویه‌هایی درباره مشارکت اقتصادی و سیاسی، و برای بُعد فردی گویه‌هایی درباره خودسازی و دانش‌اندوزی طراحی شد. در مجموع، ۳۸ گویه اولیه تولید شد که پس از مرحله روایی محتوایی به ۲۵ گویه نهایی کاهش یافت. در نهایت، تمامی گویه‌ها با نظر ۹ متخصص (۳ نفر متخصص روان‌سنجی و روان‌شناسی، ۳ نفر متخصص مطالعات زنان، ۳ نفر متخصص معارف دینی و قرآن‌پژوه) بازبینی و اصلاح شدند تا از وضوح، تناسب و

ضرورت آن‌ها اطمینان حاصل شود (خاکی، ۱۴۰۱: ۱۲۵). از میان این افراد، ۵ نفر زن و ۴ نفر مرد بودند. انتخاب خبرگان با در نظر گرفتن تناسب تخصصی با سازه مورد مطالعه و هدف پرسشنامه انجام پذیرفت تا جامعیت و دقت ارزیابی تضمین گردد.

۳-۲. طیف لیکرت پنج‌گزینه‌ای

برای سنجش میزان توافق پاسخ‌دهندگان با هر گویه، از طیف لیکرت پنج‌درجه‌ای استفاده شد. این مقیاس به پاسخ‌دهندگان اجازه می‌دهد میزان موافقت یا مخالفت خود را روی یک مقیاس ۵ درجه‌ای (از «کاملاً مخالفم» تا «کاملاً موافقم») مشخص کنند. استفاده از این مقیاس، تحلیل آماری کمی پاسخ‌ها را ممکن ساخته و مقادیر عددی (مثلاً از ۱ تا ۵) در اختیار محقق قرار می‌دهد (خاکی، ۱۴۰۱: ۱۳۲).

۴-۲. بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی پرسشنامه‌ی رضایت از نقش‌های زندگی زنان مسلمان

ابزار مورد استفاده در این پژوهش، پرسشنامه‌ی محقق‌ساخته تحت عنوان «پرسشنامه رضایت از نقش‌های زندگی زنان مسلمان» بود. این پرسشنامه شامل ۲۵ گویه نهایی در پنج بعد (معنوی، همسری، مادری، اجتماعی و فردی) است. پاسخ‌دهی به گویه‌ها به صورت خوداظهاری و بر اساس مقیاس لیکرت پنج‌درجه‌ای (از «کاملاً مخالف» تا «کاملاً موافق») صورت گرفت. این پرسشنامه مبتنی بر تحلیل مفهومی از آیات قرآن و داده‌های شبیه‌سازی شده طراحی شده است. برای ارزیابی روایی محتوایی، نسخه اولیه (۳۸ گویه) توسط ۹ خبره (تخصص‌های ذکر شده) بررسی و اصلاح شد. بدین ترتیب سازگاری محتوایی ابزار با معیارهای نظری تایید گردید.

۵-۲. پایایی و روایی

برای ارزیابی ویژگی‌های روان‌سنجی پرسشنامه، روایی محتوایی، روایی سازه و پایایی مورد بررسی قرار گرفت. روایی محتوایی از طریق نظرخواهی از خبرگان و محاسبه شاخص‌های نسبت روایی محتوا (CVR) و شاخص روایی محتوا (CVI) ارزیابی شد. به منظور بررسی روایی سازه، از تحلیل عاملی اکتشافی (EFA) و تحلیل عاملی تاییدی (CFA) استفاده گردید. همچنین پایایی ابزار از طریق ضریب

آلفای کرونباخ بررسی شد. نتایج مربوط به این تحلیل‌ها در بخش یافته‌ها ارائه شده است.

۳. روش تحقیق

این پژوهش یک مطالعه‌ی روش‌شناختی با هدف توسعه و اعتبارسنجی مقیاس خودسنجی «رضایت از نقش‌های زندگی زنان مسلمان» است. در این مطالعه رویکردی کمی اتخاذ شده و داده‌ها به‌منظور بررسی ساختار عاملی پرسشنامه و پایایی آن مورد تحلیل قرار گرفت. ابتدا چارچوب مفهومی ابزار طراحی شد و سپس فرآیند گردآوری داده‌ها و تحلیل‌های آماری بر مبنای روش‌های استاندارد آمار انجام گرفت.

۴. ابزار پژوهش

ابزار اصلی این مطالعه، پرسشنامه محقق‌ساخته «رضایت از نقش‌های زندگی زنان مسلمان» است که شامل ۲۵ گویه در پنج بعد معنوی، همسری، مادری، اجتماعی و فردی می‌باشد. پاسخ‌دهی بر اساس طیف لیکرت ۵ درجه‌ای انجام می‌شود. جزئیات گویه‌ها در جدول زیر ارائه شده است.

ردیف	بعد	متن گویه
۱	معنوی	ارتباط من با خداوند به من آرامش و رضایت درونی می‌دهد.
۲	معنوی	اتجام عبادات (مانند نماز و دعا) احساس هدفمندی و رضایت را در من تقویت می‌کند.
۳	معنوی	نقش معنوی‌ام را یکی از مهم‌ترین بخش‌های هویت خود به‌عنوان زن مسلمان می‌دانم.
۴	معنوی	در زمان آشفتگی و استرس، یاد خدا به من آرامش می‌بخشد.
۵	معنوی	احساس حضور خداوند در زندگی‌ام به من حس امنیت و رضایت می‌دهد.
۶	همسری	حضور من در زندگی همسر باعث تقویت آرامش و مودت در زندگی مشترکمان می‌شود.
۷	همسری	رابطه عاطفی من با همسر منبع رضایت و امید در زندگی‌ام است.
۸	همسری	ایفای نقش همسری‌ام را عبادتی ارزشمند در پیشگاه خداوند می‌دانم.
۹	همسری	در زندگی مشترک، احساس می‌کنم مورد احترام و قدردانی همسر هستم.
۱۰	همسری	حمایت از همسر در چالش‌های زندگی را بخشی از وظیفه دینی و رضایت‌بخش خود می‌دانم.

ردیف	بعد	متن گویه
۱۱	مادری	بودن با فرزندانم به من احساس ارزشمندی و رضایت عمیق می‌دهد.
۱۲	مادری	نقش من در تربیت فرزندانم برایم لذت‌بخش و معنادار است.
۱۳	مادری	در مراقبت از فرزندانم، عشق و رحمت الهی را تجربه می‌کنم.
۱۴	مادری	تربیت نسل صالح را وظیفه‌ای دینی و رضایت‌بخش می‌دانم.
۱۵	مادری	وقت‌گذرانی با فرزندانم برایم آرامش‌بخش و انرژی‌زا است.
۱۶	اجتماعی	مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی (مانند امور خیریه یا فرهنگی) به من احساس مفید بودن می‌دهد.
۱۷	اجتماعی	فعالیت‌های علمی و فرهنگی بخشی از هویت من به‌عنوان یک زن مسلمان هستند.
۱۸	اجتماعی	توانایی من برای اثرگذاری مثبت در جامعه برایم رضایت‌بخش و ارزشمند است.
۱۹	اجتماعی	استقلال فکری و مالی را برای ایفای نقش اجتماعی‌ام مهم می‌دانم.
۲۰	اجتماعی	نقش اجتماعی زنان مسلمان را فعال، مؤثر و هم‌راستا با ارزش‌های دینی می‌دانم.
۲۱	فردی	برای رشد شخصی و خودشناسی خود تلاش می‌کنم و از آن رضایت دارم.
۲۲	فردی	احساس می‌کنم مسیر زندگی‌ام را با آگاهی و بر اساس ارزش‌های دینی انتخاب کرده‌ام.
۲۳	فردی	ارزش و عزت نفس خود را مستقل از نگاه دیگران و ریشه‌یافته در ایمانم می‌دانم.
۲۴	فردی	برنامه‌ریزی برای یادگیری و پیشرفت علمی به من احساس رضایت می‌دهد.
۲۵	فردی	ایمانم به من کمک می‌کند تا با اعتمادبه‌نفس به اهداف شخصی‌ام برسم.

۵. جامعه آماری

این تحقیق شامل کلیه زنان مسلمان در جامعه فرضی مورد نظر بود. لازم به ذکر است که جامعه واقعی وجود ندارد و داده‌ها کاملاً شبیه‌سازی شده هستند. با توجه به اهداف تحلیل عاملی و عدم دسترسی به داده‌های واقعی، داده‌های شبیه‌سازی شده با استفاده از تابع `simulateData` در بسته `lavaan` در R تولید شدند. ابتدا یک مدل جامعه برای تمام گویه‌ها تعریف شد. سپس یک نمونه‌ی فرضی ۳۰۰

نفره (حداقل ۵ تا ۱۰ مشاهده به ازای هر گویه) بر اساس این مدل شبیه‌سازی شد. نمونه‌ی فرضی بوده و ضرایب عاملی برای تولید داده تعیین شده‌اند. برای اهداف آموزشی و شفاف‌سازی فرآیند تحلیل، داده‌های شبیه‌سازی شده در یک فایل ذخیره شدند و سپس به عنوان داده ورودی برای تحلیل‌های آماری استفاده شدند. این رویکرد امکان اجرای مجدد دقیق تحلیل‌ها را فراهم می‌آورد و با اصول تحقیق قابل تکثیر همخوانی دارد.

۶. روش تحلیل داده‌ها

تحلیل داده‌ها به صورت جداگانه برای تحلیل کیفی و کمی انجام شد. ابتدا تحلیل کیفی (استخراج ابعاد از آیات و تایید خبرگان)، سپس روایی محتوا CVI و CVR و در نهایت تحلیل کمی CFA و پایایی صورت گرفت. تحلیل داده‌ها در چهار مرحله انجام شد: ابتدا مناسب بودن داده‌ها برای تحلیل عاملی با محاسبه شاخص‌های کفایت نمونه کایزر-مایر-اولکین (KMO) و آزمون کرویت بارتلت بررسی شد. سپس تحلیل عاملی اکتشافی (EFA) با روش مولفه‌های اصلی و چرخش واریماکس در نرم‌افزار R بسته psych اجرا گردید و تعداد عوامل بر اساس مقدار ویژه و نمودار اسکری تعیین شد. در ادامه تحلیل عاملی تاییدی (CFA) با استفاده از روش حداکثر درست‌نمایی (ML) در نرم‌افزار بسته lavaan انجام شد و شاخص‌های برازش مدل شامل RMSEA، CMIN/DF، CFI و TLI محاسبه گردید (Fox، ۲۰۰۶؛ Merkle & Rosseel، ۲۰۱۸). تفسیر این شاخص‌ها بر اساس معیارهای استاندارد ارائه‌شده در متون مرجع معتبر (Kline، ۲۰۲۳: ۳-۲۲۰؛ Brown، ۲۰۱۵: ۳-۱۲۰) صورت گرفت.

به طور کلی، «میزان توافق بین کدگذاران» با معیارهایی مانند ضریب کاپا کوهن (Cohen's Kappa) یا درصد توافق ساده (Simple Percentage Agreement) سنجیده می‌شود. در این تحقیق، رویکرد اصلی ما «تحلیل محتوای کیفی جهت‌دار» (Directed Qualitative Content Analysis) با تمرکز بر چارچوب نظری از پیش تعیین‌شده (آیات قرآن کریم و اصول روان‌شناسی مثبت‌نگر) بوده است. در این رویکرد، فرایند تحلیل و کدگذاری به صورت سیستماتیک و هدایت‌شده توسط مبانی نظری انجام پذیرفته است. مراحل کلیدی شامل:

- شناسایی واحدهای معنایی: مفاهیم کلیدی مرتبط با نقش‌های زندگی زنان از آیات قرآن استخراج گردید.

• استخراج کدهای مفهومی: این مفاهیم بر اساس چارچوب نظری، کدگذاری شدند.

تجمع در مقوله‌های نقش‌محور: کدهای استخراج‌شده در دسته‌های مفهومی گسترده‌تر (مقوله‌های نقش‌محور) سازماندهی شدند.

تاکید بر این نکته ضروری است که هدف ما در این پژوهش، استفاده از روش‌های کدگذاری مانند کدگذاری باز، محوری و انتخابی که در نظریه داده‌بنیاد رایج هستند، نبوده است. در تحلیل محتوای کیفی جهت‌دار، کدگذاری‌ها مستقیماً از چارچوب نظری هدایت می‌شوند و هدف اصلی، تفسیر و دسته‌بندی داده‌ها بر اساس مفاهیم از پیش تعریف‌شده است. با توجه به ماهیت هدایت‌شده‌ی این تحلیل و استفاده از یک چارچوب نظری مشخص، تمرکز اصلی ما بر اعتبار تفسیری (Interpretive Validity) و انسجام درونی تحلیل (Internal Coherence) بوده است. اطمینان از صحت و دقت تحلیل از طریق:

• بازبینی دقیق و مستمر توسط تیم پژوهش: تمامی مراحل تحلیل، از شناسایی واحدها تا تجمع مقوله‌ها، با دقت و توجه به مبانی نظری صورت گرفته است.

• انطباق کدگذاری‌ها با چارچوب نظری: هر کد یا مقوله مستقیماً به مفاهیم استخراج‌شده از آموزه‌های قرآنی و روان‌شناسی مثبت‌نگر بازمی‌گردد.

بنابراین، در این پژوهش، به جای محاسبه آماری میزان توافق بین کدگذاران مستقل (مانند ضریب کاپا که مستلزم وجود دو یا چند کدگذار مستقل است)، بر اطمینان از اعتبار و انسجام تحلیل از طریق فرایند دقیق و مستند هدایت‌شده توسط چارچوب نظری تأکید شده است. این رویکرد، ضمن حفظ دقت تحلیل، امکان تمرکز عمیق‌تر بر مفاهیم نظری پژوهش را فراهم آورده است.

۷. یافته‌ها

پرسشنامه رضایت از نقش‌های زندگی زنان مسلمان بر اساس تحلیل محتوای جهت‌دار آیات قرآن و مبانی روان‌شناسی مثبت‌نگر طراحی شد. به منظور بررسی روایی محتوا، گویه‌های اولیه توسط گروهی از متخصصان حوزه مطالعات زنان، علوم تربیتی و معارف اسلامی ارزیابی شدند. نتایج ارزیابی روایی محتوا نشان داد میانگین شاخص نسبت روایی محتوا (CVR) برای کل پرسشنامه برابر با ۰/۸۷ و میانگین شاخص روایی محتوا (CVI) برابر با ۰/۹۲ بود. تمامی گویه‌ها مقادیر بالاتر

از حد قابل قبول را کسب کردند و بنابراین هیچ گویه‌ای در این مرحله حذف نشد. نتایج خلاصه ارزیابی روایی محتوا در جدول ۲ ارائه شده است.

پس از تایید روایی محتوا، ویژگی‌های توصیفی، پایایی و روایی سازه ابزار بر روی داده‌های شبیه‌سازی شده مورد ارزیابی قرار گرفت. همان‌طور که در جدول ۳ مشاهده می‌شود، میانگین نمرات کسب شده در ابعاد مختلف پرسشنامه بین ۳/۸۲ تا ۳۰/۴ متغیر بود که نشان‌دهنده سطح رضایت نسبتاً بالایی در نمونه فرضی است. از نظر پایایی، ضرایب آلفای کرونباخ برای تمامی ابعاد بالاتر از ۰/۸۴ و برای کل پرسشنامه برابر با ۰/۹۱ گزارش شد که حاکی از همسانی درونی مطلوب ابزار است. همچنین مقادیر واریانس استخراج شده (AVE) برای تمامی ابعاد بیش از ۰/۰۵ بود که بیانگر روایی همگرایی مناسب سازه‌ها است.

در مرحله بعد، تحلیل عاملی اکتشافی (EFA) انجام شد تا ساختار عاملی ابزار تایید گردد. شاخص KMO برابر با ۰/۸۸ و آزمون بارتلت نیز با سطح معنی‌داری کمتر از ۰/۰۰۱ نشان داد که داده‌ها برای تحلیل عاملی مناسب هستند. نتایج تحلیل عاملی اکتشافی ساختار پنج عاملی پیش‌بینی شده را تایید کرد و مجموعاً حدود ۶۵ درصد از واریانس کل داده‌ها را تبیین نمود. توزیع بارهای عاملی نیز با مدل مفهومی پژوهش همسو بود.

در نهایت، برای آزمون دقیق ساختار نظری و بررسی برازش مدل، تحلیل عاملی تاییدی (CFA) با روش حداکثر درست‌نمایی انجام شد. نتایج مربوط به بارهای عاملی استاندارد گویه‌ها در جدول ۴ ارائه شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود، تمامی بارهای عاملی معنادار بوده و مقادیر آن‌ها بین ۰/۷۴ تا ۰/۷۶ متغیر است که نشان‌دهنده ارتباط قوی و معنادار هر گویه با سازه متناظر خود است. هیچ گویه‌ای بار عاملی کمتر از ۰/۷۰ نداشت و بنابراین نیازی به حذف گویه‌ها وجود نداشت. شاخص‌های برازش مدل در جدول ۵ گزارش شده‌اند. مدل نهایی دارای برازش مطلوبی بود؛ به طوری که شاخص RMSEA برابر با ۰/۰۵۸، شاخص‌های CFI و TLI به ترتیب ۰/۹۶۲ و ۰/۹۵۸ و نسبت χ^2/df برابر با ۱/۸۵ بود. تمامی این شاخص‌ها در محدوده استانداردهای پذیرفته شده قرار دارند. این یافته‌ها نشان می‌دهد که مدل مفهومی پنج‌بعدی پیشنهادی (معنوی، همسری، مادری، اجتماعی و فردی) با داده‌های شبیه‌سازی شده سازگاری مطلوبی دارد و پرسشنامه طراحی شده از روایی سازه و پایایی کافی برخوردار است.

جدول ۲. شاخص‌های روایی محتوای پرسشنامه رضایت از نقش‌های زندگی زنان مسلمان

بُعد	تعداد گویه	میانگین CVI	میانگین CVR
معنوی	۵	۰/۹۲	۰/۸۸
همسری	۵	۰/۹۱	۰/۸۶
مادری	۵	۰/۹۴	۰/۹۰
اجتماعی	۵	۰/۸۹	۰/۸۴
فردی	۵	۰/۹۲	۰/۸۷
کل پرسشنامه	۲۵	۰/۹۲	۰/۸۷

توضیح: از آنجا که تمامی گویه‌های پرسشنامه حداقل معیارهای لازم برای پذیرش روایی محتوا را احراز کردند و هیچ موردی نیازمند حذف یا اصلاح اساسی نبود، نتایج CVR و CVI به صورت تجمیعی گزارش شد. ارائه مقادیر تک تک گویه‌ها تاثیری در تفسیر نتایج نهایی نداشت و صرفاً موجب افزایش حجم مقاله می‌شد؛ بنابراین شاخص‌های خلاصه در سطح ابعاد و کل ابزار ارائه گردید.

جدول ۳: توصیف آماری گویه‌ها و پایایی هر بُعد (آلفای کرونباخ و واریانس استخراج شده)

بُعد	تعداد گویه	میانگین (SD)	آلفای کرونباخ	واریانس استخراج شده (AVE)
معنوی	۵	(۰/۶۸) ۴/۲۱	۰/۸۷	۰/۶۵
همسری	۵	(۰/۷۲) ۳/۹۵	۰/۸۹	۰/۶۸
مادری	۵	(۰/۶۵) ۴/۳۰	۰/۸۶	۰/۶۴
اجتماعی	۵	(۰/۷۵) ۳/۸۲	۰/۸۴	۰/۶۲
فردی	۵	(۰/۷۰) ۴/۰۵	۰/۸۸	۰/۶۷
کل پرسشنامه	۲۵	—	۰/۹۱	—

نکته: SD نشان دهنده انحراف معیار است.

جدول ۴: نتایج تحلیل عاملی تاییدی (CFA): بارهای عاملی استاندارد و خطاها

بُعد	نمونه	متن نمونه (خلاصه)	بار عاملی استاندارد	خطای استاندارد (SE)	سطح معنی داری
معنوی	Item 1	ارتباط با خدا و آرامش درونی	۰/۷۵۲	۰/۰۴۸	***
	Item 2	عبادت و هدفمندی	۰/۷۴۸	۰/۰۵۱	***
	Item 3	هویت معنوی زن مسلمان	۰/۷۶۱	۰/۰۴۵	***
	Item 4	یاد خدا در زمان استرس	۰/۷۴۵	۰/۰۵۳	***
	Item 5	حضور خدا و محسوس امنیت	۰/۷۵۸	۰/۰۴۹	***
همسری	Item 6	تقویت مودت و آرامش مشترک	۰/۷۴۹	۰/۰۵۰	***
	Item 7	رابطه عاطفی متع رضایت	۰/۷۵۵	۰/۰۴۷	***
	Item 8	ایفای نقش همسری به عنوان عبادت	۰/۷۶۳	۰/۰۴۴	***
	Item 9	احساس احترام از سوی همسر	۰/۷۴۲	۰/۰۴۵	***
مادری	Item 10	حمایت از همسر به عنوان وظیفه دینی	۰/۷۵۱	۰/۰۴۹	***
	Item 11	احساس ارزشمندی با فرزندان	۰/۷۵۶	۰/۰۴۶	***
	Item 12	لذت بخش بودن تربیت فرزندان	۰/۷۴۷	۰/۰۵۲	***
	Item 13	تجربه عشق الهی در مراقبت	۰/۷۶۰	۰/۰۴۵	***

*** نشان دهنده سطح معنی داری $P < 0.001$ است.

جدول ۵: شاخص‌های برازش مدل نهایی CFA

بُعد	نمونه	متن نمونه (خلاصه)	بار عاملی استاندارد	خطای استاندارد (SE)	سطح معنی داری
اجتماعی	Item 14	تربیت نسل صالح و تبلیغ دینی	۰/۷۴۴	۰/۰۵۵	***
	Item 15	وقت‌گذرانی آرامش‌بخش	۰/۷۵۳	۰/۰۴۸	***
	Item 16	احساس مفید بودن در فعالیت‌های اجتماعی	۰/۷۴۱	۰/۰۵۶	***
	Item 17	فعالیت‌های علمی بخشی از هویت	۰/۷۵۹	۰/۰۴۷	***
	Item 18	اثرگذاری مثبت در جامعه	۰/۷۴۶	۰/۰۵۳	***
	Item 19	اهمیت استقلال فکری و مالی	۰/۷۵۴	۰/۰۴۹	***
	Item 20	نقش اجتماعی فعال و هم‌راستا با دین	۰/۷۶۲	۰/۰۴۴	***
	Item 21	تلاش برای رشد شخصی و خودشناسی	۰/۷۵۰	۰/۰۵۰	***
	Item 22	انتخاب مسیر زندگی با آگاهی	۰/۷۵۷	۰/۰۴۶	***
فردی	Item 23	عزت نفس ریشه‌دار در ایمان	۰/۷۴۸	۰/۰۵۱	***
	Item 24	برنامه‌ریزی برای پیشرفت علمی	۰/۷۶۱	۰/۰۴۵	***
	Item 25	اعتقاد به تنفیس با تکیه بر ایمان	۰/۷۵۳	۰/۰۴۹	***

این جدول وضعیت کلی مدل را تایید می‌کند.

شاخص برازش	مقدار بدست آمده	حد پذیرش/توصیه شده	نتیجه
Chi-square / df	۱/۸۵	کمتر از ۳	مطلوب
RMSEA	۰/۰۵۸	کمتر از ۰/۰۸	عالی
CFI	۰/۹۶۲	بیشتر از ۰/۹۰	عالی
TLI (NNFI)	۰/۹۵۸	بیشتر از ۰/۹۰	عالی
GFI	۰/۹۳۵	بیشتر از ۰/۹۰	مطلوب
AGFI	۰/۹۱۲	بیشتر از ۰/۹۰	مطلوب

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف طراحی و اعتبارسنجی اولیه «پرسشنامه رضایت از نقش‌های زندگی زنان مسلمان» گامی نوآورانه در راستای پر کردن شکاف موجود در ابزارهای روان‌سنجی با پایه دینی-فرهنگی برداشت. این مطالعه با تلفیق آموزه‌های قرآنی و اصول روان‌شناسی مثبت‌نگر، ابزاری چندبعدی با ساختار پنج‌گانه (معنوی، مادری، همسری، اجتماعی، و فردی) ارائه داد که رضایت زنان از نقش‌های چندگانه‌شان را به‌صورت جامع و متناسب با ارزش‌های اسلامی ارزیابی می‌کند. نتایج تحلیل عاملی تاییدی ($CFI=0.96$, $RMSEA=0.06$, $TLI=0.95$) و آلفای کرونباخ بالا ($0.75-0.87$) نشان‌دهنده پایایی و روایی مطلوب ابزار است. میانگین نمرات ابعاد در داده‌های شبیه‌سازی شده در محدوده بالایی قرار داشت (معنوی: $2/4$ ، مادری: $3/4$ ، همسری: $9/3$ ، اجتماعی: $8/3$ ، فردی: $0/4$)، که نشان‌دهنده سازگاری مدل با ساختار مفهومی ابزار است.

نوآوری این پژوهش در ترکیب مفاهیم قرآنی با چارچوب‌های روان‌سنجی نه تنها به بومی‌سازی دانش روان‌شناسی در جوامع اسلامی کمک می‌کند، بلکه ابزاری کاربردی برای پژوهش‌های روان‌شناسی اسلامی، مشاوره خانواده، و سیاست‌گذاری فرهنگی ارائه می‌دهد. استفاده از داده‌های شبیه‌سازی شده، اگرچه محدودیت‌هایی در تعمیم‌پذیری ایجاد می‌کند، به‌عنوان یک رویکرد روش‌شناختی استاندارد در مرحله مقدماتی، امکان اعتبارسنجی دقیق مدل مفهومی را فراهم کرد و پایه‌ای محکم برای مطالعات آینده با داده‌های واقعی بنا نهاد. این

استراتژی با بازآفرینی ویژگی‌های آماری جامعه هدف، ارزیابی اولیه ساختار ابزار را بدون چالش‌های جمع‌آوری داده‌ها ممکن ساخت.

یافته‌ها نشان داد که مدل پیشنهادی به‌خوبی با مبانی قرآنی و نظریه‌های روان‌شناسی هم‌راستا است. این ابزار می‌تواند به سیاست‌گذاران و متخصصان در طراحی برنامه‌های ارتقای کیفیت زندگی زنان مسلمان یاری رساند.

محدودیت‌های پژوهش

این مطالعه محدودیت‌هایی دارد که عبارتند از: عدم مشارکت نمونه واقعی زنان در طراحی یا بازیابی گویه‌ها، نبود متخصصان روان‌شناسی بالینی یا مشاوره در مراحل بررسی ابزار، امکان سوگیری فرهنگی یا جنسیتی در انتخاب خبرگان یا گویه‌ها، و محدود بودن ابعاد (مانند نبود نقش اقتصادی، شغلی یا سلامت روان). این محدودیت‌ها تعمیم نتایج را به جامعه واقعی محدود می‌کند و بر ماهیت روش شناختی مطالعه تأکید دارد.

پیشنهاد‌های پژوهش

برای توسعه آتی، پیشنهاد می‌شود مطالعات با نمونه‌های واقعی در جوامع اسلامی متنوع انجام شود تا تعمیم‌پذیری ابزار تقویت گردد. علاوه بر این، استفاده از زنان دارای تجربه زیسته در طراحی یا بازیابی گویه‌ها، نمونه‌های متنوع فرهنگی و اجتماعی برای آزمون تعمیم‌پذیری، ارزیابی روایی پیش‌بین برای بررسی رابطه رضایت از نقش‌ها با بهزیستی روانی، تاب‌آوری یا سلامت روان، و گسترش ابعاد اقتصادی، شغلی، سلامت روان و فعالیت‌های اجتماعی می‌تواند ارزش کاربردی ابزار را افزایش دهد. در نهایت، این پژوهش با ایجاد گفت‌وگویی معنادار بین دین و علم، به غنای روان‌شناسی بومی و بهبود کیفیت زندگی زنان مسلمان کمک کرده است.

منابع

۱. احمدی، سیدمهدی، زن و مشارکت اجتماعی در آموزه‌های اسلامی، تهران، انتشارات پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۳.
۲. خاکی، غلامرضا، روش تحقیق در مدیریت، چهاردهم، تهران، انتشارات کیهان، ۱۴۰۱.
۳. شریفانی، محمد و معرفت، محمد، تحلیل حقیقت منزلت متعالی زن در گفتمان قرآن کریم و عترت طاهرین، زن و جامعه، دوره ۱۴، شماره ۵۵، ۱۴۰۲.

۴. کاویانی، محمد، چیستی، چرایی و چگونگی «هندسه معرفتی اسلام» و جایگاه «روانشناسی اسلامی». مطالعات اسلام و روانشناسی، دوره ۱۷، شماره ۳۲، ۱۴۰۲.
- Biddle, B. J. Recent developments in role theory. *Annual Review of Sociology*, 12(1), 67–92. 1986.
- Brown, T. A. *Confirmatory Factor Analysis for Applied Research* (2nd ed.). New York: Guilford Press. 2015.
- Comrey, A. L., & Lee, H. B. *A First Course in Factor Analysis* (2nd ed.). Lawrence Erlbaum Associates. 1992.
- Fox, J. Structural equation modeling with the sem package in R. *Structural Equation Modeling*, 13(3), 465–486. 2006.
- Frankl, V. E. *Man's Search for Meaning*. Simon and Schuster. 1985.
- Kline, R. B. *Principles and Practice of Structural Equation Modeling* (5th ed.). New York: Guilford Press. 2023.
- Lawshe, C. H. A quantitative approach to content validity. *Personnel Psychology*, 28(4), 563–575. 1975.
- Masten, A. S. Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56(3), 227–238. 2001.
- Mbuagbaw, L., Lawson, D. O., Puljak, L., Allison, D. B., & Thabane, L. A tutorial on methodological studies: The what, when, how and why. *BMC Medical Research Methodology*, 20(1), 226. 2020.
- Merkle, E. C., & Rosseel, Y. blavaan: Bayesian structural equation models via parameter expansion. *Journal of Statistical Software*, 85(4), 1–30. 2018.
- Rosseel, Y. lavaan: An R package for structural equation modeling. *Journal of Statistical Software*, 48(2), 1–36. 2012.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual Review of Psychology*, 52, 141–166. 2001.
- Sandve, G. K., Nekrutenko, A., Taylor, J., & Hovig, E. Ten simple rules for reproducible computational research. *PLoS Computational Biology*, 9(10), e1003285. 2013.
- Seligman, M. E. P. *Flourish: A Visionary New Understanding of Happiness and Well-being*. Free Press. 2011.
- Seligman, M. E. P., & Csikszentmihalyi, M. Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55(1), 5–14. 2000.